

սարան մը կ'ընծայեն : Վրեթէ բոլոր գործարանին մէջ գործաւորաց չորրորդ մասը այս բանիս կ'աշխատին . խարտ մուկեր , ինչպէս նոր մետաղէ գրչի մը վրայ կրնայ երեւնալ , երկու կերպով կ'ըլլայ , մէկը զէպ 'ի երկայնքը , միւսը զէպ 'ի լայնք : Վործաւոր կինը գրիչը աքցանով կը բռնէ դարձող անուի մը վրայ ինչուան որ կոկուած փայլի :

Հիմա գրչին ճղքելու գործարանը երթանք . ճեղքը բացող պողպատ գործիքին թիկ թափ ձայնը ամէն ուրիշ ձայն կը խափանէ . այս գործողութիւնս մէկ մամուլով մը կ'ըլլայ , գործաւորը ասոր կոթը բռնած կը մղէ ճղքող պողպատը :

Վրչաց վրայ վերջին գործողութիւնն է բուռմն (վեռնիճ ասլը) խիժաղանգ ջրով մը : Բնկէ ետե կու գայ ընտրանքն¹ , որ է գրչաց ծայրը սխմել բուռ մատին վրայ դրուած ոսկորիկի մը վրայ . ասով կ'որոշեն գրչաց տեսակն , ազնիւ , միջակ ու հասարակ աստիճանի : Բնայս կերպով գրիչը կատարելապէս կը ձևանան . ուրիշ բան չի մնար բայց եթէ թղթերու վրայ շարել կամ տուփերու մէջ դնել : Պզտիկ ձեռքեր գրչաց տրցակները կը կռեն , կը դիզեն , կը շարեն թղթէ աղուորիկ տուփերու մէջ , ու վրան փայլուն պիտակ մը² կը կպցնեն , որ կը

նշանակէ գրչին որպիսութիւնն , և շինուած տեղը՝ ստոյգ կամ սուտ :

1855^{ին} արուեստից հանգիսին Բնգղիա երկու առաջին կարգի միտալ ու չորս երկրորդ կարգի միտալ ընդունեցաւ : Վաղղիա մէկ առաջին , երկու երկրորդ կարգի միտալ : Պողպատ գրիչներու բաւական ճկունութիւն տրուեցաւ . կը մնայ գտնալ հնարք մը թանաքին ժանգէն չապականելու համար . այս բանիս դարման սեպեցին գրիչները կապուտագոյն , պղնձագոյն կամ ոսկեզօծ ընել , բայց շատ չյաջողեցան : Բնոր համար մտածեցին ոսկիէ , բլադինէ և յակնթի ու աղամանդի ծայրով գրիչներ շինել . բայց ասոնց գինը բարձր ըլլալով գործածութիւն ալ քիչ է : Սետաղէ գրչաց գինը 1830^{ին} Պիրմինկէմի մէջ տրցակը 8 շիլին էր , 1851^{ին} իջաւ ինչուան 6 բէնս . բայց գործաւորաց վարձքը աւելի բարձրացաւ . աղէկ գործաւորները շատ սուղ կ'աշխատին . պղծտիկ աղջիկներ շաբաթը 5 , 6 կամ 7 շիլին կը վաստակին , իսկ մեծկանները 12^{էն} 14 : Վործատէրներու ջանքով փոխադարձ օգնութեան ընկերութիւններ հաստատուած են . ընկերագրուող մարդիկ ամիսը 6 բէնս կը վճարեն , իսկ կանայք 1 բէնի :

Մանր գիտելիք :

Բուռմնի բաց ընկերութիւն³ : — Լոնտրա ընկերութիւն մը կայ որուն անդամները միայն կանանչեղինջք կ'ուզեն սնանիլ , և Բուռմնի բաց մը կը կազմեն , որ հիմա իբր 3,000 հետեող ունի :

Ահաւասիկ ասոնք են իրենց հիմնական կանոնները :

Ա. Չսպաննել կենդանի ամենիկն :

Բ. Չուտել երբեք ոչ միս , և ոչ այն ամենայն ինչ որ կենդանեացմէ առաջ կու գայ . կոթը միայն նորածին տղայոց թոյլ տուեալ է : Ոմանք հերձուածողք կը գիջանին սնանելու խոտաճարակ կենդանեաց կաթով , ըսելով թէ մսի հետ ամենիկն վերաբերութիւն չունի :

Գ. Չաղել ամենիկն կերակուրները , և ոչ պատրաստել զանոնք որ և իցէ համեմօք :

Դ. Խստիւ արգիլեալ է բաժնելու թեփն աղիւրէն :

Ե. Հրաժարել որ և իցէ ըմպելիքէ , նաե թէյէն և խահուէէն . պարզ ջուրն է բնական ըմպելիք :

Զ. Մարմնական կրթութիւններն հաւասարապէս հարկաւոր են բարոյական վերականգանութեան . անոր համար պէտք է անգուլ պարապիլ մարմնակրթանաց , լողալու , և այլն , ամէն հասակի , և երկուց սեռից :

Է. Հագուիչ պարզ հագուստ մը համեմատ բնութեան , որոնք ենթակայ ջըլան յարափոփոքմաց նորաձեւութեանց :

Ընկերութեանս հիմնադիրն է Նիւզըն անուանով մէկ մը , որ յամին 1811 անգլիարէն գիլք մը հրատարակեց շատ հետաքրքրական , որուն մակագիրն էր Վերտուրճ 'ի Բուռմն կամ Զարագուշտ Բուռմնի պահեցողութեան , և հետեւեալ տարին ընկերութիւն մը հաստատեց , որ սկզբան քանի մը հարիւր անդամներէ միայն կը բաղկանար : Ա.

1 Գ. շ. Triage.

2 Գ. շ. Etiquette.

3 Անգլ. Vegetarian Society.

առջին տեղեկութիւնն ընկերութեանս վրայ 1814 տարւոյն հրատարակուեցաւ, որուն մէջ կը տեսնուէր որ երեք տարի անընդհատ վաթսուէն հոգի միայն կանաչեղինօք ու պարզ ջրով ապրէր են, և նախանձելի առողջութիւն մը ունեցէր են: Ոչ ոք այս ընկերակիցներէն մեռեր է նոյնչափ ժամանակուան մէջ: Տասնութթու հոգի հիմնադրին ընտանեացմէ, ինչպէս նաև լուս բժշկին ընտանիքէն, որ Նիւգընի յաջորդեց, եօթը տարի այս պահէցողութեամբս անցուցեր են, և թէպէտև մէջերնին մատաղ տղայք ալ կային ու հիւանդ մը, մարդ չէ մեռեր, և արտաքոյ կարգի հիւանդութիւն մըն ալ չէ պատահեր իրենց: Ուստի սկսան լոնտրա մասնաւոր մտադրութիւն ընել այս վիճակագրութեանս, և շատ ժողովոյ մէջ Նիւգընի տղայոց վրայ կը խօսուէր իւր կատարեալ օրինակք գեղեցկութեան և ըստ բարոյականին հեզբարոյք և համբոյքք, պատճառ բերելով անոնց սննդեան կերպը:

Այս ընկերութիւն վերահաստատուեցաւ 1847 տարին հիմնական սկզբանց վրայ ու ամէն տարի լոնտրա հասարակաց ճաշ մը կու տայ, ուր բացի կանաչեղինօք ուրիշ բան չուտուիր: Տարուէ տարի տեղեկութիւն մըն ալ կը հրատարակուի, ուր կը տեսնուի ընկերութեան յառաջագիմութիւնը, և կ'ապացուցուին գրութեանս օգտակարութիւնները: «Բուսական ցեղապետութիւնը, կ'ըսէ այս տեղեկութիւնը, կը մատակարարէ մեզի այնչափ բազմատեսակ արգասիքներ, մանաւանդ եթէ աւելցնենք անոնց վրայ օտար կլիմայից բեղքերն ալ, որոնք կամ իրենց բնաւ կան վիճակաւ և կամ խոհակերական փոփոխութիւններով կրնան ամենայարմար ըլլալ որ և իցէ ապստամբ ստամոքաց անգամ: Վժբաղ դարձար բնութեան այս առատաձիր պարգևն: Ըր մսակերք իրենց սեղանոյն խորովածացն ու պիտի չհրճուէ վրայ կը փշալընեն, և կամ ճարակ կու տան կենդանեաց, ու այսպէս ամենաբանաւոր գործածութեանց անօգտակար կ'ընեն զանոնք: Ցորենը, հաճարը, գարին, բրինձը, ալիւն, ռաբիոն, մարագորենը, տեսակ տեսակ որոշուիք, բակլայք կը մատուցանեն գոյացական սնունդ մը տարւոյն ամէն եղանակով: Կան մէջ: Տանձով, խնձորով, և ընդհանրապէս պէս ամէն տեսակ պտղօք, որ կը պահուին, կրնայ պատրաստուիլ ամէն ատեն առատ ու աղ նուական սեղան մը, որ պարարէ աչքն ու քիմքը, հոգին և մարմինը: Մեծապէս կը ներբողուին գեանախնձորները, Բաբի-Ֆիւլը, պտղոց կարկանդակներն, որոնց մէջ պտուղները կը փոխանակեն կարագի, և վերջապէս ընդհանրաց պահածոյքն որ հեռուն կրնան զրկուիլ ուր թարմ ընդհանրեց չեն գտուիր:

Իրեն նախնիք կը համարի ընկերութիւնս հնոց մէջ Պիւթագորաս, Պորփիր, Պլուտարքոս, Եւպիկուրոս: Միջին դարու մէջ Վրայըն, եօթնևտասներորդ դարուն մէջ Շէյն բժիշկը, նորոց մէջ լինէնոս, Պէռնարուէն տը Սէն-Բիէր, Ֆրանքլին, և այլն: Եւ հիմն այս սկզբանս վրայ հաստատուած է թէ մարդուս անդամազննական կազմութիւնն ստեղծուած է կանաչեղինօք սնանկէն:

Նոր հարաւ: — Լութեր աստեղագիտական Պիւլի գիտարանին, Տիւսսէլտորֆի մօտերը, որ անուանի է եօթն աստեղատակից գիւտողը, որոնք հրատին և լուսնութեան մէջ տեղուանքը կը գտուին, այս մարտի 24ին գիշերը նոր աստեղատակ մըն ալ գտեր է մետասաներորդ աստղի մեծութեամբ, որով մինչև հիմա 58 աստեղատակ կ'ըլլան:

Օրէնք: — Մոսկուա գեղեցիկ օգերևոյթ մը տեսնուէր է այս մարտի 1ին: Երեկոյեան ժամ 9 ³/₄ մեծ Արջին հարաւային արևմտեան կողմը սկսաւ աստղ մը աճել, մինչև լրացեալ լուսնի մեծութեանն հասաւ և տարաշէկ երկաթի գոյն առաւ, առանց ցայտեցնելու կայծ և սփռելու լոյս: Եւ այսպէս տեսցան անփոփոխ մինչև ժամ 11 ¹/₂, միայն այս տարբերութեամբ որ լոյսը մերթ կը պայծառանար և մերթ կը նուազէր: Կէս գիշերի մօտ այս աստղն սկսաւ շիջանիլ, և ճիշդ ժամ 12ին բոլորովն աներևութացաւ, թողլով տեղը սեւա բիծ մը:

Արեւելեան: — Աղէկ զգուշացիր տղաք չվախցնել, և մտադիր եղիր որ ոչ ծառայք և ոչ այլք վախցնեն զանոնք, վասն զի չկայ բան մը որ այս անմեղաց թէ բնականին և թէ բարոյականին այնպէս փնասէ, ինչպէս վախը: Բացի բազմութիւն օրինակներէն զոր յառաջ կը բերեն բժշկական մատենք, և անոնց սարսափելի հետեանքները կը պատմեն, յիշատակենք հոս երկու նորագոյն գիտականներ ալ, զոր Պէլճիոյ լրագրի մը մէջ կը կարգանք: Որոնք մեծ վնասութիւն մը կու տան այս ճշմարտութեանս: Տղայեկ մը իր երէց եղբորն հետ գեանափոր մութ մթերանոցն իջան: Երբոր մէջ տեղն հասան, երիցուն խեղքին ինչ փչեց, ձեռքի կանթեղ մարեց, և սկսաւ փախչելով պոռալ աւաղձաւի եկաւ, զքեզ պիտի ուտէ: Այս ձայնէն տղայեկն որ մութն էր մնացեր, կարծելով թէ իրաւքնէ աւաղձաւի եկեր զինքը պիտի ուտէ, այնչափ վախցաւ ու ահուեցաւ, որ մարեցաւ գետինն ինկաւ մեռելի նման փայտ կտրած: Այս անգութ կատակողը տեսնելով որ եղբայրն ետէն չգար, նորէն վառեց ճրագն, ետ դարձաւ ու քար կտրեցաւ երբ տեսաւ այն խեղճ տղայեկն որ ամենակն կենաց նշան մը չէր տար: Օգնութիւն կանչեց, ընտանիքը վրայ հասան, շուտ մը բժիշկ բերուեցաւ, որ ժամանակէ մը ետև զննապառնի կեանս կոչեց, բայց լեզուն կորսնցուցնէր էր, և կը վախցուի թէ մինչև վերջն այնպէս պիտի մնայ:

Ուրիշ տղայ մըն ալ որ իր պզտի եղբորն հետ կը պառկէր, անոր քուն եղած ատենը բարձին վրայ քանի մը ողջ դորտ գրաւ, որոնցմէ մէկն եղբորն երեսը ցատկեց: Զանկարծակի արթննալով տղան, սարսափելի վախ մը տիրած վրան անկողնէն դուրս թռաւ ու կ'ուզէր փախչել, բայց երեսի վրայ գետինն ընկաւ ու սկսաւ տապալուրկիլ, որ հետեւ առողջացաւ երկար ու իմաստուն խնամքէ ետև: Բայց այս խեղճ տղուն ալ լեզուն բռնուեցաւ, մանաւանդ վախ կայ թէ չբացուի երբեք: